

УДК 930(477)

ФІЛЬВАРКОВЕ ГОСПОДАРСТВО: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Мар'яна КУЧЕРУК

молодший науковий співробітник
відділу історичних пам'яток ННДІУВІ

Анотація. У статті висвітлюються історіографічні аспекти проблеми дослідження становлення та функціонування фільваркової системи, що була однією зі складових економічного розвитку українських земель ранньомодерної доби. Простежується формування поглядів істориків ХІХ – початку ХХІ ст. на дану проблему, зокрема: щодо виникнення та поширення фільваркової системи, впливу внутрішнього та зовнішнього ринків на виникнення фільварків, збільшення відріткової ренти та погіршення становища селянства, питання врожайності зернових культур, освоєння земель тощо. Все це дає можливість зрозуміти значення фільваркового господарства в соціально-економічному розвитку українських земель у ранньомодерну добу.

Ключові слова: історіографія, аграрна реформа 1557 р., «волочна поміра», фільваркове господарство, соціально-економічний розвиток.

ФОЛЬВАРОЧНОЕ ХОЗЯЙСТВО: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Марьяна КУЧЕРУК

младший научный сотрудник
отдела исторических памятников ННИИУВИ

Аннотация. В статье освещаются историографические аспекты проблемы исследования становления и функционирования фольварочной системы, которая была одной из составляющих экономического развития украинских земель раннемодерного периода. Прослеживается формирование взглядов историков ХІХ – начала ХХІ в. по данной проблеме, в частности: относительно возникновения и распространения фольварочной системы, влияния внутреннего и внешнего рынков на возникновение фольварков, увеличения отработочной ренты и ухудшения положения крестьянства, вопроса урожайности зерновых культур, освоения земель и т. д. Все это дает возможность понять значение фольварочного хозяйства в социально-экономическом развитии украинских земель в раннемодерный период.

Ключевые слова: историография, аграрная реформа 1557 г., «волочная помера», фольварочное хозяйство, социально-экономическое развитие.

HISTORIOGRAPHICAL ASPECT OF THE FOLWARK SYSTEM

Mariana KUCHERUK

junior research associate of Historical Sites Department of NRIUSWH

Annotation. The article considers the historiographical aspects of establishment and functioning of the folwark system as one of the components of economic development of Ukraine in the early modern period. The author examined the formation of the XIXth – early XXIth centuries historians' views on

this issue, namely, the emergence and spread of the folwark system, the influence of domestic and foreign markets on creation of folwarks, the increase of labor-rent and the worsening of peasants' economic conditions, the problems of grain productivity, the land development etc. This allows us to understand the importance of the folwark system for the social and economic development of the Ukrainian lands in the early modern period.

Key words: *historiography, agrarian reform of 1557, the Volok Reform, the folwark system, social and economic development.*

У середині XVI – першій половині XVII ст. основу економічного розвитку українських земель становило сільське господарство. Саме в цей час важливою ланкою аграрного розвитку ставали фільваркові господарства¹, які поступово впроваджуються у володіннях середньої та заможної шляхти Великого князівства Литовського. Вважається, що фільваркова система започатковується після ухвалення польським королем Зигмундом II Августом аграрної реформи, яка була санкціонована «Уставою на волоки», прийнятою сеймом 1 квітня 1557 р. [23, 185]. Головною причиною, що змушувала великого князя приступити до аграрної реформи, стала необхідність наповнення державної скарбниці, оскільки вона була спустошена через постійні війни з Московією та Кримським ханством. Прагнення до збільшення прибутків відображено в інструкції Зигмунда II Августа: «Кгды заложен будет (фольварок), тогды не малый пожиток скарбу нашему чинити может» [24, 158]. Реформу передбачалося здійснювати в державних володіннях, так званих «королівщинах». Одним із заходів аграрної реформи була «волочна

поміра», що проводилась ревізорами, які вимірювали і розподіляли дворищні землі на волоки, а під фільварки відводились звільнені землі. Передбачалось, що одну фільваркову волоку мали обслуговувати селяни семи волочних господарств (1:7) [9, 378]. Проте шляхту також зацікавила ідея заведення фільваркових господарств, бо це давало можливість їй збільшувати власний прибуток [24, 160; 29, 14 – 15; 4, 109].

Проблеми економічного розвитку українських земель XVI – XVIII ст., у тому числі й аграрної реформи, проведеної польським королем Зигмундом II Августом, здавна привертала увагу широкого кола дослідників насамперед тому, що через економічний розвиток простежуються особливості соціальних відносин між землевласником та селянином.

Зокрема, польська історіографія, що налічує кілька століть досліджень проблем з історії економічного розвитку Речі Посполитої, має власні традиції та сформовані центри наукових досліджень. До істориків-аграрників, які займалися проблемами фільваркового господарства, належать Владислав Грабський, Стефан Павлік, Адам Шеляговський, Александр Яблонівський, Станіслав Куштеба, Ян Рутковський, Ігнатій Тадеуш Барановський, Єжи Топольський, Богдан Барановський, Францишек Буяк, Анджей Вичанський, Владислав Русинський, Вітольд Куля та ін. [4; 17; 21]. Проте

¹ Термін «фільварок» пройшов процес історичного розвитку самого поняття, поки сформулювалось його сучасне значення. За енциклопедією історії України (К., 2013. – Т. 10. – С. 301–303): фільварок (хутір, ферма) – у Польщі, Литві, Україні та Білорусі у XIV – першій половині XIX ст., комплекс земельних угідь, на яких шляхтич вів власне господарство, застосовуючи на ньому «дармову» працю підлеглих селян.

більшість публікацій названих дослідників відображають функціонування фільваркового господарства у XVIII ст. Це зумовлено насамперед наявністю великої кількості документальних джерел того часу, що дають змогу прослідкувати загалом усі основні процеси функціонування фільваркового комплексу. Однак у них розглядаються також окремі питання становлення та формування фільваркових господарств у попередню добу.

Одним із видатних дослідників соціально-економічної історії в польській історіографії був Я. Рутковський, який здебільшого залучив документальний матеріал, що стосується Малопольщі XVI – першої половини XVII ст. Головна його увага була приділена церковним володінням, їхнім розмірам та напрямам господарської діяльності, становищу польського селянства та різним видам ренти (відробітки, чинш, натуральний оброк) [27]. Вчений згуртував навколо себе коло дослідників, які надалі продовжили започатковані ним наукові розвідки. Серед його учнів були такі відомі історики, як Є. Топольський, Б. Барановський, В. Куля та ін. Так, Є. Топольський досліджував історію становлення фільваркових господарств у церковних володіннях та з'ясував площі орних земель, ведення трипільної системи сівозміни, розглядав питання врожайності зернових культур та продуктивності скотарства [4, 41 – 42; 21, 35]. Б. Барановський дотримувався думки, що фільваркові господарства потрібно досліджувати на прикладі окремих невеликих регіонів, оскільки по усій країні ця система розвивалась нерівномірно [4, 28, 37]. В. Куля пов'язував виникнення фільварків з попитом збіжжя на зовнішньому ринку. Цьому, на його думку, сприяло залучення

до продукування зерна селянської панщинної праці та ведення екстенсивних методів господарювання, що знайшло вияв у збільшенні селянських повинностей при одночасному зменшенні селянських земельних наділів [4, 47 – 48].

І. Т. Барановський у своїх працях розглядав низку питань щодо організації фільварків, їхні взаємозв'язки з господарствами залежних селян та особливості регіонального розвитку фільваркових господарств у Речі Посполитій XVIII ст. [21, 32].

Історію розвитку фільваркового господарства на підставі описово-статистичних матеріалів вивчали також Ф. Буяк та А. Вичанський. Зокрема, Ф. Буяк розглядав фільваркове та селянське господарство королівських володінь, їхню прибутковість та економічну ефективність [4, 20; 17, 4]. А. Вичанський дослідив шляхетський фільварок XVI ст., детально проаналізувавши генезис фільварків та шляхи відведення земель під сільськогосподарські комплекси. Крім того, він розробив власну методичку обрахунків орних площ фільваркових угідь, враховуючи такі дані: кількість висіяного збіжжя, розміри врожаїв, кількість робочої худоби і число працюючих селян [4, 57; 17, 19; 21, 35].

Досліджуючи економіку феодальної Речі Посполитої XVIII ст., В. Русинський, використовуючи документальні дані, простежив процес становлення шляхетського фільваркового господарства, зосередивши увагу на його початковому етапі, підкреслив при цьому значення зовнішнього ринку та повної влади шляхти над селянами [4, 22; 21, 36].

Цими іменами не вичерпується польська історіографія. Проблемами фільваркового господарства займалися

також Стефан Інґлот, Леонід Житкович, Станіслав Арнольд, Антоні Мончак, Владислав Серчик, Марцин Камлер, Ірена Рихлікова та ін. У працях названих дослідників та їх наступників на підставі документальних даних за допомогою сучасних теоретичних підходів та математичних методів відтворено процес функціонування фільваркового господарства в польському селі XVI – XVIII ст.

Свій внесок у цю проблему зробили радянські вчені, зокрема: Борис Греков, Людмила Разумовська, Сергій Сказкін, Дмитро Похилевич, у тому числі українські – Михайло Грушевський, Іван Бойко, Олексій Баранович, Володимир Пічета, Юрій Гроссман, Валентина Маркіна, Анісія Козій, Григорій Ковальчак, Ярослав Ісаєвич, Василь Балух, Юрій Овсінський, Андрій Яремчук, Ірина Ворончук та ін. У їхніх наукових розвідках порушуються найрізноманітніші питання, які допомагають з'ясувати роль фільваркового господарства в соціально-економічному розвитку українських земель ранньомодерної доби.

Так, Л. Разумовська підтримувала думку польських істориків про вплив змін у військовій службі, що відбулися із залученням найманців, оскільки тепер відпадала потреба у посполитому русенні, і шляхтич більше часу приділяв власному господарству [26, 304]. З цим твердженням не зовсім погоджується В. Балух, зауважуючи, що зміни у військовій справі не могли повністю переорієнтувати польську шляхту на ведення власного господарства. На його думку, військова справа не вимагала так багато часу, щоб повністю відволікати від нагальних господарських проблем [4, 94].

Група дослідників, зокрема Л. Разумовська, В. Балух, Ю. Гроссман,

Д. Похилевич, одним із найважливіших чинників переходу до фільваркової системи вважали «революцію цін». Вони підкреслювали, що псування монети і обезцінення грошових чиншів змушувало шляхту знаходити нові джерела прибутків [26, 304 – 305; 4, 94; 11, 72; 24, 156 – 157].

Одним із найбільш дискусійних у радянській історіографії було питання щодо ролі внутрішнього та зовнішнього ринків у становленні фільваркового господарства. Так, видатний український історик М. Грушевський, розглядаючи соціально-економічний розвиток українських земель у XVI – першій половині XVII ст., висвітлив і процес становлення фільваркової системи, головною причиною виникнення якої вважав експорт сировинних продуктів місцевого господарства за кордон [12; 83]. В. Пічета теж вважав, що збільшення експорту збіжжя на зовнішній ринок сприяло поширенню фільваркового господарства. Цю думку обстоювали також А. Козій, Л. Разумовська, З. Мухіна, В. Балух, В. Якубський, А. Яремчук, І. Ворончук [17, 4; 26, 296; 20, 130; 4, 104; 29, 14; 30, 86; 8, 110 – 111].

Б. Греков, навпаки, вирішальне значення надавав внутрішньому ринку, оскільки, на його думку, завдяки збільшенню населення та інтенсивному урбанізаційному процесу саме міста ставали основними споживачами хліба [10, 364 – 366]. Погляди Б. Грекова підтримував Е. Дракохруст, однак із певними зауваженнями, що, починаючи з XVI ст. та особливо у XVII ст., закордонний попит також впливав на поширення фільваркової системи [11, 74].

У поглядах Ю. Гроссмана на дану проблему ці дві тези поєднуються. З одного боку, вчений підкреслював роль

внутрішнього ринку, оскільки дрібні шляхетські господарства постачали в міста хліб та іншу сільськогосподарську продукцію. З другого – дослідник розглядав великі товарні господарства магнатерії як постачальників продукції на експорт. На його думку, певне значення відіграло і географічне розташування (близькість до водних артерій та прикордонні місцевості), можливість швидше постачати товар за кордон. За його спостереженнями, це було характерно для Великої Польщі, для якої у даному разі переважав зовнішній ринок. Зовсім навпаки, він вважав, було в Малій Польщі, де відбувався активний урбанізаційний процес і багато міст були споживачами продуктів харчування, тож тут головною причиною виступав внутрішній ринок [11, 68 – 74].

Л. Разумовська, досліджуючи поширення фільваркових господарств у Речі Посполитій, простежує посилення наступу магнатів і шляхти на сільське населення, що дає можливість більше використовувати «дармову» працю для збільшення фільваркових врожаїв та власного збагачення [26, 78 – 84]. Аналогічну думку також висловлює З. Мухіна, яка звертає увагу на розуміння феодалами прибутковості фільварків при наявності достатньої панщинної праці та можливості збуту збіжжя, що мало приносити їм великі прибутки [20, 130]. М. Грушевський теж підкреслював, що за рахунок збільшення відробітків шляхта могла виробляти більше товарної продукції [13, 37 – 40]. З цими висновками співпадають і погляди М. Крикуна, який вважав, що феодали використовували економічну кон'юнктуру у своїх інтересах [18, 107].

Аналізуючи причини виникнення фільварків, В. Якубський намагався

визначити найприйнятніший для землевласника варіант збільшення прибутків. Адже шляхтич міг піти шляхом збільшення натуральних поборів, коли одразу мав би готовий продукт на продаж, що не вимагало б від нього витрат на утримання власного господарства. Проте, на думку дослідника, тогочасний рівень агрокультури не дозволяв збільшити врожайність зернових культур у стислі терміни. Тож він робить висновок, що селянин легше погоджувався на відробіткову ренту, ніж збільшення натурального податку, оскільки тоді більша частина власного врожаю залишалась у селянському господарстві [29, 15 – 16]. В. Інкін, простежуючи співвідношення обов'язкових відробітків та грошової ренти, зауважував, що панщина переважала у фільваркових господарствах, оскільки спочатку не була такою обтяжливою [14, 121 – 130]. В. Маркіна, яка ґрунтовно досліджувала фільваркове господарство Правобережної України XVIII ст., розглядаючи різні форм ренти, також підкреслювала зростання відробітків, оскільки саме це впливало на збільшення товарної продукції [19, 230].

Більшість дослідників вважала, що становлення фільваркової системи визначала не одна якась причина, а ціла низка чинників, зокрема: політичне засилення шляхетства, наявність великого шляхетського землеволодіння, «революція цін», рівень урбанізаційних процесів, розвиток зовнішнього та внутрішнього ринків.

Наприклад, С. Сказкін дійшов висновку, що причиною переходу до фільваркового господарства було привілейоване становище шляхти та експлуатація нею селянства [28, 104]. Г. Ковальчак до основних причин розвитку фільваркових

господарств відносив екстенсивні шляхи ведення господарства за рахунок розширення посівних площ та збільшення панщинної праці [16, 68]. Видатний історик Я. Ісаєвич головною причиною заведення панського фільварку вважав засилля класу феодалів. В. Балух, підтримуючи думку Д. Ісаєвича, зазначає, що зростання зернового попиту на зовнішньому ринку підштовхувало шляхту до збільшення відробітків [4, 103 – 104]. А. Яремчук погоджується із зазначеними вище думками і робить висновок, що загальноєвропейські зміни в економіці сприяли попиту на дешеву сільськогосподарську продукцію, яка збільшувала прибутки феодалів, у котрих постійно існувала потреба в грошах [30, 42].

В історіографії заторкувалося також питання практичної організації та функціонування фільваркових комплексів. Українські дослідники, а саме О. Баранович та І. Бойко, зосередили увагу на визначенні врожайності фільваркових зернових культур, зокрема жита, пшениці, вівса та ячменю [7, 56; 8, 77]. Проте висновки О. Барановича зроблено на підставі незначного числа фільваркових господарств. І. Бойко розглянув врожайність зернових культур на значно більшому документальному матеріалі, однак різних і дуже віддалених між собою регіонів, що заважає сприйняти його обрахунки як відповідні тогочасним реаліям для різних регіонів [7, 59 – 63; 6, 79]. Більш рентабельною культурою, зауважував І. Бойко, вважалася пшениця, вартість якої була вдвічі більшою, разом з тим висіви жита значно переважали. На його думку, це могло бути пов'язане з якістю ґрунтів, оскільки пшениця, поперше, потребувала дуже добрих земель і, по-друге, кращого обробітку [7, 57].

А. Козій на матеріалах Клештоського, Суруговського та Крупського фільварків Холмського воєводства зробила висновок про те, що більше висівали озимого жита порівняно з іншими зерновими культурами, тому що це було зумовлено зовнішнім попитом та сприятливими умовами для вирощування [17, 22 – 23]. Такої ж думки дійшла І. Ворончук. Опрацювавши матеріали 157 фільварків, що на 1620 р. налічувались у володіннях спадкоємців князя Олександра Острозького, вона підсумувала, що на більшості фільваркових полів висівали яре та озиме жито [8, 114].

В історіографії також існує типологічний підхід до поділу фільварків на різні групи. Проте типологічні критерії є різними. Так, Ю. Гроссман поділяє фільварки за категоріями на дрібношляхетські, в основному натуральні, та великі товарні господарства. При цьому з основної схеми він виключає монастирські та королівські фільварки, оскільки вважав головною метою їх функціонування забезпечення власних потреб [11, 68]. А. Козій підтримує підхід польського дослідника А. Вичанського, який поділяє фільварки на три типи залежно від їх розмірів: великі, середні (близько 60 га) та малі (фільварки загородової або «часткової» шляхти, яка володіла окремими частинами сіл) [17, 19]. За класифікацією Ю. Овсінського, фільваркові господарства поділялись за виробничою спрямованістю: на вузькопрофільні, які займались переважно рослинництвом, та широкопрофільні, де разом з рослинництвом розвивалося і тваринництво [22, 206].

На думку більшості дослідників, фільварковий ареал збільшувався головним чином за рахунок селянських

земель, меншою мірою – внаслідок розорювання дібров, пасовищ, освоєння цілини. Найбільш легким було приєднання до фільварку «пусток» або створення фільварку на пустках, які постійно з'являлися в результаті селянських втеч. Зокрема, М. Грушевський обстоював точку зору, що фільварки засновувались на відібраних у селян кращих землях, внаслідок чого погіршувалося їх соціально-економічне становище. Для обґрунтування цієї думки він наводить матеріали галицьких королівщин, вважаючи, що цей процес відбувався аналогічно як в приватних маєтностях, так і в інших українських регіонах [13, 64]. Протилежної думки дотримується І. Ворончук. Посилаючись на матеріали інвентаря 1620 р., вона дійшла висновку, що пусток і вільних земель було вдосталь, тож заснування фільварків не вимагало обезземелення селян [8, 111, 161, 172, 187]. В. Балух, досліджуючи пізньосередньовічні фільварки в Польщі, порушує питання пустуючих ланів. До головних причин, які викликали появу пусток, він відносить стихійні лиха, військові дії, перехід сільського населення в міста, селянські втечі, неродючі ґрунти тощо. Дослідник вважає, що пустки були закономірним явищем тогочасної доби, вони виникали в різних регіонах і типах володінь та були важливим шляхом формування фільварків дрібною і середньою шляхти, однак більшу їх частину обробляли селяни, беручи їх в оренду [4, 118 – 133].

Дослідження історії фільваркового господарства мають базуватися на документальних джерелах. Зокрема, на необхідності розроблення та публікації документальних джерел у своїх працях звертав увагу Я. Ісаєвич. Після видання

польськими архівістами «Сільської картотеки» він зауважив на неможливості комплексного дослідження фільваркової системи без даних гродських і земських судових книг [15]. Великого значення надає документальним джерелам і В. Атаманенко. Він вважає, що дослідження фільварків має ґрунтуватись на ширшому залученні описово-статистичних джерел тогочасної доби, а саме: документах правового характеру, законодавчих актах, податкових документах, актах люстрацій, інвентарів, даних документів, що дозволять проаналізувати структуру та особливості функціонування фільваркового господарства [1, 56 – 59; 2, 238 – 239]. І. Ворончук також відзначає цінність документальних джерел, оскільки вони допомагають з'ясувати такі важливі питання, як: площі освоєних орних земель, врожайність зернових культур, розвиток агротехніки тощо. На її думку, документальні матеріали, зокрема інвентарі, сприятимуть новому погляду на цю проблему загалом та перегляду низки питань, зокрема про роль фільварків у розвитку продуктивних сил українських земель [8, 91].

У польській, радянській та українській історіографії знайшли своє висвітлення багато проблем щодо виникнення, становлення та функціонування фільваркової системи у XVI – XVIII ст. Разом з тим залишається ще багато питань, які потребують більш детального і конкретного розгляду, одним із яких є обрахування загальної кількості фільварків, що функціонували в українських землях у XVI – XVIII ст. Важливо встановити також їх співвідношення щодо різних регіонів України. Дуже цікавим є питання освоєння земель під фільваркову ріллю. Крім того, низка зазначених

питань є до сьогодні дискусійними, що також вимагають свого розв'язання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманенко В. Двори-фільварки Степанської волості (за інвентарним описом 1614 року) // Архітектурна спадщина Волині. – Рівне, 2010. – Вип. 12. – С. 78 – 85.
2. Атаманенко В. Системний підхід у вивченні волинських латифундій XVI – першої половини XVII ст. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2006. – Вип. 7. – С. 238 – 254.
3. Атаманенко В., Степурко Т. Документальні джерела вивчення фільваркового господарства Волині кінця XVI – початку XVII ст. (на прикладі володінь князів Острозьких) // Науково-інформаційний збірник «Старий Луцьк». – Вип. X. – 2014. – С. 56 – 77.
4. Балух В. Фільварки пізньосередньовічної Польщі. – Чернівці, 1999. – 378 с.
5. Баранович А. Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в. – М., 1955. – 182 с.
6. Баранович А. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. (социально-экономические предпосылки войны). – М., 1959. – 209 с.
7. Бойко І. Селянство України в другій половині XVI – першій половині XVIII ст. – Л., 1963. – 332 с.
8. Володіння князів Острозьких на східній Волині (за інвентарем 1620 року) / Упор. І. Ворончук. – К.; Старокостянтинів, 2001. – 416 с.
9. Ворончук І. «Волочна поміра» 1557 року у Великому князівстві Литовському // Збірник наукових праць НДІУ. – 2007. – Том XIV. – С. 362 – 379.
10. Греков Б. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVIII века. – М., 1952. – 531 с.
11. Гроссман Ю. Деякі спірні питання виникнення фільварково-панщинної системи у Речі Посполитій // Українське слов'язознавство. – 1971. – № 4. – С. 67 – 78.
12. Грушевський М. Історія України-Руси. – Нью-Йорк, 1955. – Т. 6. – С. 667.
13. Грушевський М. Студії з економічної історії України: економічний і соціальний перелом XV – XVI ст. Господарство польського магната [С.Конецпольського] на Задніпров'ю перед Хмельниччиною. – К., 1918. – 96 с.
14. Инкин В. Фольварк и рынок в галицком Прикарпатье XVI в. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1964 г. – Кишинёв, 1966. – С. 121 – 130.
15. Исаевич Я. Гродские и земские акты – важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XVI – XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961 г. – Рига, 1963. – С. 90 – 99.
16. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель. – К., 1988. – 250 с.
17. Козій А. Фільварково-панщинна система в Речі Посполитій (проблема генезису). Курс лекцій. – Л., 1993. – 39 с.
18. Крикун М. Деякі питання аграрних відносин в королівщинах Поділля в першій половині XVII ст. // Збірник робіт аспірантів філологічного та історичного факультетів Львівського університету. – Л., 1963. – С. 104 – 120.
19. Маркина В. Магнатское поместье Правобережной Украины второй половины XVIII века (социально-экономическое развитие). – К., 1961. – 236 с.
20. Мухіна З. До питання про боротьбу селян проти феодального гніту в Польщі та залежних землях у 16 ст. // Вісник Київського держуніверситету. – Серія історична та філософська. – К., 1958. – № 2. – С. 125 – 138.
21. Овсінський Ю. Фільваркове господарство Речі Посполитої XVIII ст. в оцінці польської історіографії // Проблеми слов'язознавства. – Вип. 55. – 2005. – С. 29 – 40.
22. Овсінський Ю. Подільський фільварок у 20 – 80-х рр. XVIII ст.: основні типи та структура (на прикладі маєтків Жевуйських) // Український селянин: зб. наук. праць. – Вип. 11. – 2008. – С. 205 – 208.

23. Пичета В. Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве. – М., 1958. – 252 с.

24. Похилевич Д. Из истории аграрных отношений в западных воеводствах Великокого княжества Литовского в XVI и первой половине XVII вв. // Средние века. – Вып. 6. – 1955. – С. 151 – 176.

25. Похилевич Д. Польша в добу феодализму. – Л., 1965. – 80 с.

26. Разумовская Л. Очерки по истории польских крестьян в XV – XVI вв. – М., 1968. – 322 с.

27. Рутковский Я. Экономическая история Польши. – М., 1953. – 427 с.

28. Сказкин С. Основные проблемы т. н. второго издания крепостничества в Средней и Восточной Европе // Вопросы истории. – 1958. – № 2. – С. 96 – 119.

29. Якубский В. Проблемы аграрной истории позднесредневековой Польши. – Ленинград, 1975. – 121 с.

30. Яремчук А. Фільваркові господарства східних регіонів Речі Посполитої в другій половині XVI – першій половині XVII ст. (на прикладі Руського та Белзького воеводств): дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2007. – 183 с.

REFERENCES

1. Atamanenko V. Dvory-filvarky Stepankoi volosti (za inventarnym opysom 1614 roku) // Arkhitekturna spadshchyna Volyni. – Rivne, 2010. – Vyp. 12. – S. 78 – 85.

2. Atamanenko V. Systemnyi pidkhid u vuvchenni volynskykh latoryfundii XVI – pershoi polovyny XVII st. // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky. – 2006. – Vyp. 7. – S. 238 – 254.

3. Atamanenko V., Stepurko T. Dokumentalni dzhherela vuvchennia filvarkovoho hospodarstva Volyni kintsia XVI – pochatku XVII st. (na prykladi volodin kniaziv Ostrozkykh) // Naukovo-informatsiinyi zbirnyk «Staryi Lutsk». – Vyp. X. – 2014. – S. 56 – 77.

4. Balukh V. Filvarky piznoserednovichnoi Polshchi – Chernivtsi, 1999. – 378 s.

5. Baranovich A. Magnatskoe khozyaystvo na yuge Volyni v XVIII v. – M., 1955. – 182 s.

6. Baranovich A. Ukraina nakanune osvoboditelnoy voyny serediny XVII v. (sotsialno-ekonomicheskie predposylki voyny). – M., 1959. – 209 s.

7. Boiko I. Selianstvo Ukrainy v druhii polovyni XVI – pershii polovyni XVIII st. – L., 1963. – 332 s.

8. Volodinnia kniaziv Ostrozkykh na skhidnii Volyni (za inventarem 1620 roku) / Upor. I. Voronchuk. – K.; Starokostiantyniv, 2001. – 416 s.

9. Voronchuk I. «Volochna pomira» 1557 roku u Velykomu kniazivstvi Lytovskomu // Zbirnyk naukovykh prats NDIU. – 2007. – Tom XIV. – S. 362 – 379.

10. Grekov B. Krestyane na Rusi s drevneyshikh vremen do XVIII veka. – M., 1952. – 531 s.

11. Hrossman Yu. Deiaki spirni pytannia vynyknennia filvarkovo-panshchynnoi systemy u Rechi Pospolytii // Ukrainse slovianoznavstvo. – 1971. – № 4. – S. 67–78.

12. Hrushevskiy M. Istoriia Ukrainy-Rusy. – New York, 1955. – T. 6. – S. 667.

13. Hrushevskiy M. Studii z ekonomichnoi istorii Ukrainy: ekonomichni i sotsialni pere-lom XV – XVI st. Hospodarstvo polskoho mah-nata [S.Konetspolskoho] na Zadniproviu pered Khmelnychynoiu. – K., 1918. – 96 s.

14. Inkin V. Folvark i rynek v galitskom Pri-karpate XVI v. // Ezhegodnik po agrarnoy istorii Vostochnoy Evropy. 1964 g. – Kishinyev, 1966. – S. 121 – 130.

15. Isaevich Ya. Grodskie i zemskie akty – vazhneyshiy istochnik po istorii agrarnykh ot-nosheniy v Rechi Pospolitoy v XVI – XVIII vv. // Ezhegodnik po agrarnoy istorii Vostochnoy Evropy. 1961 g. – Riga, 1963. – S. 90 – 99.

16. Kovalchak H. Ekonomichni rozvytok zakhidnoukrainskykh zemel. – K., 1988. – 250 s.

17. Kozii A. Filvarkovo-panshchynna sys-tema v Rechi Pospolytii (problema henezysu). Kurs lektsii. – L., 1993. – 39 s.

18. Krykun M. Deiaki pytannia ahrarnykh vidnosyn v korolivshchynakh Podillia v pershii

polovyni XVII st. // Zbirnyk robot aspirantiv filolohichnoho ta istorychnoho fakultetiv Lvivskoho universytetu. – L., 1963. – S. 104 – 120.

19. Markina V. Magnatskoe pomeste Pravoberezhnoy Ukrainy vtoroy poloviny XVIII veka (sotsialno-ekonomicheskoe razvitie). – K., 1961. – 236 s.

20. Mukhina Z. Do pytannia pro borotbu selian proty feodalnoho hnitu v Polschi ta zaleznykh zemliakh u 16 st. // Visnyk Kyivskoho derzhuniversitytetu. – Serii istorychna ta filosofska. – K., 1958. – № 2. – S. 125 – 138.

21. Ovsinskyi Yu. Filvarkove gospodarstvo Rechi Pospolytoi XVIII st. v otsinsi polskoi istoriohrafii // Problemy slovianoznavstva. – Vyp. 55. – 2005. – S. 29 – 40.

22. Ovsinskyi Yu. Podilskyi filvarok u 20 – 80-kh rr. XVIII st.: osnovni typy ta struktura (na prykladi maietkiv Zhevuiskykh) // Ukrainskyi selianyn: zb. nauk. prats. – Vyp. 11. – 2008. – S. 205 – 208.

23. Picheta V. Agrarnaya reforma Sigizmun-da-Avgusta v Litovsko-Russkom gosudarstve. – M., 1958. – 252 s.

24. Pokhilevich D. Iz istorii agrarnykh otnosheniy v zapadnykh vovedstvakh Velikogo knyazhestva Litovskogo v XVI i pervoy polovine XVII vv. // Srednie veka. – Vyp. 6. – 1955. – S. 151 – 176.

25. Pokhylevych D. Polshcha v dobu feodalizmu. – L., 1965. – 80 s.

26. Razumovskaya L. Ocherki po istorii polskikh krestyan v XV – XVI vv. – M., 1968. – 322 s.

27. Rutkovskiy Ya. Ekonomicheskaya istoriya Polshi. – M., 1953. – 427 s.

28. Skazkin S. Osnovnye problemy t. n. vtorogo izdaniya krepostnichestva v Sredney i Vostochnoy Evrope // Voprosy istorii. – 1958. – № 2. – S. 96 – 119.

29. Yakubskiy V. Problemy agrarnoy istorii pozdnesrednevekovoy Polshi. – Leningrad, 1975. – 121 s.

30. Yaremchuk A. Filvarkovi gospodarstva skhidnykh rehioniv Rechi Pospolytoi v druhii polovyni XVI – pershii polovyni XVII st. (na prykladi Ruskoho ta Belzkoho voievodstv): dys. kand. ist. nauk: 07.00.02 / Chernivetskyi natsionalnyi un-t im. Yuriiia Fedkovycha. – Chernivtsi, 2007. – 183 s.

M. Kucheruk

Historiographical Aspect of the Folwark System

Abstract

The folwark system was an important element of economic development of the Ukrainian lands in the XVIIth – first half of the XVIIIth centuries. It arose from the agrarian reform in 1557. «Ustawa na woloki» was developed for the state-owned grounds to enrich a state treasury, which was empty as a result of military conflicts with Muscovy and the Crimean Khanate. However, the idea of creation of the folwark system with the purpose to produce corn for sale took intest in szlachta, who established folwarks on its own lands for the personal enrichment.

The problem of creation and development of the folwark economy in the territory of Ukraine in the XVIIth – XVIIIth centuries was in the focus of research interest of many Polish, Soviet and Ukrainian scientists. They researched the problem of formation and development of folwark economy, impact of domestic and foreign markets on its formation, grain productivity and areas of developed lands for creation of folwarks. Application of documentary sources has become an important element of comprehensive approach to explanation of many folwark functioning aspects.

The majority of the researches were conducted in the XXth century, when many issues were considered in the context of scientific paradigm of the time. In recent time, however, new methodological principles and methodical approaches have been developed. New scientific tools have been introduced that allows us to examine in detail previously researched problems and, using the new approaches, to consider another issues which still are not being discussed in the scientific literature.